

Wstęp

Myślę, że nie trzeba nikomu udowadniać, że człowiek jest istotą społeczną. Konformizm, wykluczenie, etykietowanie to mechanizmy społeczne, z którymi spotykamy się zwłaszcza w dziecięcych i młodzieżowych grupach rówieśniczych. Znajomość istoty i podłoża zjawisk pomaga w ich rozumieniu oraz lepszym radzeniu sobie z trudnościami jakie mogą być przez nie generowane.

Elementy psychologii społecznej.

Mechanizmy zachodzące w grupie.

W życiu istnieje tylko jeden sposób na to, aby być szczęśliwym: żyć dla innych.

Lew Tołstoj

Człowiek od początku swojego istnienia w naturalny sposób włączony zostaje w grupę społeczną. Potrzebuje innych do przeżycia i rozwoju. Jedną z dominujących w całym życiu człowieka potrzeb jest włączanie się w relacje z innymi i budowanie poczucia przynależności. Ze względu na wagę tych relacji dla życia człowieka zajmują się nimi nauki społeczne m.in. socjologia, antropologia, pedagogika czy psychologia.

Psychologia społeczna łączy w sobie teorie psychologiczne oraz socjologiczne. Jej głównym obszarem zainteresowania jest wpływ społeczny, czyli sposób, w jaki obecność innych ludzi wpływa na jednostkę i jej zachowanie. Psychologia skupia się na wpływie społecznym na jednostkę, aczkolwiek w wielu przypadkach mówi również o wpływie na grupy społeczne. Psychologia społeczna zajmuje się wpływem społecznym, czyli działaniem innych ludzi na jednostkę: na jej myśli, uczucia i zachowania. Działanie innych może być przed jednostką uświadomione lub też nie. Inni ludzie również mogą wywierać wpływ świadomie (np. manipulacja) lub też nieświadomie. Istnieje wiele przejawów działania wpływu społecznego. Jednym z nich jest naśladowanie innych, będące mechanizmem uczenia się występującym już u najmłodszych dzieci. Również modelowanie odbywa się od najwcześniejszego okresu życia występując już w parze rodzic - dziecko.

Ważnym przejawem istnienia wpływu jest okazywanie uznania i skłonność do podporządkowania, posłuszeństwa wobec osób będących autorytetami. W życiu dziecka są to początkowo głównie osoby dorosłe, ale z czasem, szczególnie gdy wzrasta rola grupy rówieśniczej rolę autorytetu odgrywają również jej członkowie. Z nasileniem tej tendencji mamy do czynienia u nastolatków (H.R. Schaffer).

Konformizm

Ważnym mechanizmem rządzącym zachowaniem człowieka pod wpływem autorytetu lub grupy jest konformizm. Powoduje go rzeczywisty bądź wyobrażony wpływ innych ludzi. Konformizm to podporządkowanie się wartościom, poglądom, zasadom i normom postępowania obowiązującym w danej grupie społecznej. W tym rozumieniu jest to zmiana na skali - członek grupy miał początkowo inne zdanie czy inaczej się zachowywał niż grupa, a następnie je zmienił w kierunku zgodnym z oczekiwaniami grupy (S.Mika). Konformizm może dotyczyć wszystkich sfer życia w grupie.

Możliwymi reakcjami na wpływ społeczny opisującymi różne poziomy konformizmu są uleganie, identyfikacja i internalizacja. Sposób reagowania na wpływ społeczny motywowany nadzieją uzyskania nagrody lub obawą przed karą to uleganie. Uleganie dotyczy także posłuszeństwa wobec autorytetów, nagrodą może być w tej sytuacji uzyskanie aprobaty ważnej dla jednostki osoby, natomiast za karę uznane może być negatywne podejście osoby stanowiącej autorytet wobec działania, którego ona nie pochwała. Wpływ takiego autorytetu również może zostać zredukowany przez fizyczną nieobecność osób pełniących taką rolę np. karzący rodzic. Kiedy wpływowej osoby nie ma w pobliżu jednostka jest mniej skłonna do podporządkowania się jej nakazom.

Reakcja identyfikacji jest wywołana potrzebą danej jednostki, by być podobną do osoby lub osób, od których pochodzi oddziaływanie. Tego rodzaju wzorzec zachowania występuje zazwyczaj wówczas, gdy jednostka bądź grupa jest oceniana jako interesująca pod pewnym kątem. To właśnie atrakcyjność jest znaczącym czynnikiem wywołującym identyfikację. Aby w jak największym stopniu zbliżyć się w zachowaniu do grupy, dochodzi do przyjęcia wyznawanych w grupie wartości i postaw. W przypadku identyfikacji nie ma znaczenia, czy jednostka faktycznie należy do danej grupy lub czy ma z jej członkami fizyczny kontakt. Pod pojęciem internalizacji rozumiane jest uznawanie za własnych przekonań, które w rzeczywistości są przekonaniami innych osób w grupie. Takie poglądy, postawy czy wartości mogą zostać uznane przez jednostkę za słuszne i jedyne prawidłowe. Przekonania, które zostaną zinternalizowane są najbardziej odporne na zmianę. Poprzez wbudowanie ich w system przekonań jednostki ten proces może mieć charakter zarówno pozytywny, jak i negatywny. Z największym nasileniem proces ten zachodzi w dzieciństwie i w okresie kształtowania się osobowości. Prowadzi do przyjęcia przez dziecko norm obowiązujących w jego rodzinie i innych grupach społecznych, do których przynależy. Internalizacja to rodzaj konformizmu o największej trwałości, ponieważ dążenie do posiadania racji jest samopodtrzymującą się siłą. Nie wymaga ona dodatkowego nadzoru, czy też nieustającego szacunku dla osoby lub grupy (E. Aronson).

Etykietowanie

Z konformizmem łączy się zjawisko nazywane etykietowaniem. Jest to rodzaj kategoryzowania innych osób, dzielenie ich na grupy na podstawie arbitralnie wybranych cech. Osoba, której zostanie nadana etykieta (pozytywna lub negatywna) zaczyna z czasem przyjmować ją jako swoją faktyczną cechę i wykazywać zachowania, które ją potwierdzają, czyli po prostu ulega wpływowi grupy.

Nonkonformizm

Mniejszą skłonnością do zgadzania się na rozwiązanie przyjęte przez grupę wykazują osoby cechujące się zdolnością myślenia twórczego oraz myślenia abstrakcyjnego. Osoby te cechuje większa niezależność. Wysoki poziom myślenia abstrakcyjnego umożliwia rozwiązywanie zadań bez korzystania ze wskazówek grupy. Ważna jest również wiara we własne siły, przekonanie o kompetencjach oraz pozycja w grupie. Z badań wynika, że osoby akceptowane w grupie nie obawiają się wyrażać swoich nonkonformistycznych przekonań, ponieważ ich rolą wśród rówieśników stało się nie podążanie wytyczoną ścieżką, ale wyznaczanie nowych tras (S. Mika).

Autorytet w zakresie badań dotyczących wpływu społecznego R. Cialdini twierdzi, że można skutecznie bronić się przed wpływem społecznym. Potrzebne jest do tego świadoma aktywność i analiza sytuacji przez jednostkę. Konieczne jest oddzielać uczucia, które są odczuwane wobec konkretnej osoby od uczuć, które faktycznie związane są z jej propozycją, czy z jej zachowaniem. Kolejną ważną kwestią jest uświadomienie sobie, że postępowanie tak, jak moja grupa, jak wszyscy, nie zawsze jest zgodne z wewnętrznymi przekonaniami i preferowanymi wartościami. Nonkonformizm służy człowiekowi przy podejmowaniu suwerennych decyzji.

W wieku szkolnym następuje wzrost aktywności społecznej dziecka, polegający na systematycznym uczestniczeniu w sytuacjach społecznych. Dziecko może inicjować zmiany, jakie zachodzą w wyniku interakcji z rówieśnikami. Niektóre dzieci nie są w stanie nawiązać satysfakcjonujące relacje z innymi, z tego powodu ich rozwój społeczny może zostać zaburzony.

Grupa społeczna

Grupę rówieśniczą można definiować jako organizm społeczny wyróżniający się spośród innych nie ze względu na wiek, lecz ze względu na typ więzi, bliskie, nacechowane wzajemną aprobatą uczestnictwo (T. Pilch).

Dzięki przynależności do grupy dziecko zaspokaja ważne potrzeby: afiliacji, uznania, prestiżu i osiągnięć. Grupa rówieśnicza powstaje w sposób naturalny, spontaniczny, wynika z potrzeby relacji, zabawy i kontaktu z innymi dziećmi.

Podstawowymi elementami grupy społecznej są:

- członkostwo
- zasada identyczności
- ośrodki skupienia
- cele i zadania
- struktura grupy (J. Szczepański).

Identyczność, wskazuje nam odrębność danej grupy od innych grup oraz zbiorowości i wyraża się ona poczuciem świadomości /my/.

Ośrodki skupienia są to wartości materialne i niematerialne. Do tych pierwszych należą, lokal, symbole, czy terytorium, natomiast te drugie odwołują się do wartości duchowych tj. idei.

Cele i zadania wzmacniają grupę, dają im siłę, poczucie więzi i solidarności pomiędzy członkami.

Struktura grupy inaczej nazywana jest organizacją grupy, w której zasadniczą rolę odgrywiają jej podstawowe elementy takie jak rola, władza, wzory działania czy formy kontroli.

Organizacja społeczna grupy wpływa na jej trwałość. Każda grupa społeczna wytwarza więzi, które przyczyniają się do tworzenia wewnętrznej spójności i zaspokojenia potrzeb swoich członków (S. Kosiński).

Wykluczenie

Wykluczenie, a więc zakłócenie procesu budowania przynależności w relacjach między jednostką a grupą prowadzi do daleko idących konsekwencji w życiu, kierunku i tempie rozwoju dzieci i młodzieży. Emocjonalne konsekwencje odrzucenia zależą od kilku ważnych czynników:

- sposobu, w jaki dziecko odpowiada na niosące negatywne skutki doświadczenie wykluczenia
- postawy, jaką przyjmuje wobec tego zjawiska
- przyczyn odrzucenia
- tożsamości osoby odrzucającej
- obecności bądź braku wsparcia społecznego
- skłonności dziecka do refleksji i przemyśleń związanych z odrzuceniem
- sposobu interpretowania przez dziecko przyczyn odrzucenia (czy uznaje je za konsekwencję oddziaływania czynników zewnętrznych, czy wewnętrznych)
- kogo/co dziecko obarcza odpowiedzialnością za zaistniałą sytuację
- świadomości dziecka odnośnie wpływu, jaki inne dzieci wywierają na nie samo oraz rówieśników
- stopnia, w jakim dziecko doświadcza odrzucenia (R. Asher, A. Rose, S. Gabriel).

Wykluczenie jest procesem, który można obserwować w wymiarze od włączania do wykluczenia, od akceptacji do odrzucenia. Proces ten cechuje swoista dynamika. Początkowo może przejawiać się brakiem lub niewystarczającym poziomem udziału w życiu grupy.

Z czasem kumulowanie się negatywnych doświadczeń może prowadzić do zerwania więzi rówieśniczych, a nawet rodzinnych i innych społecznych. W takiej sytuacji może pojawić się poczucie utraty sensu życia (Z. Gaś, M. Muras).